

hetik: a kiszolgáltatottság közös, pártállástól független. Sem a középparaszt Nagy-bene András, sem a kommunista Kis Mihály nem szólhat bele sorsának alakulásába: ebben a történelmi helyzetben nekik nem lehet igazuk. Ez sodorja őket, a vitaközöket egymás mellé az igazság meghatározásában. „Igazság az, ha az emberek békeségben dolgozhatnak, és saját akarataik szerint élhetik le az életüket” — jelenti ki a nagypapa, és ennek nem mond ellent, de mégis gazdagabb, messzebbre mutató a másik megfogalmazás: „Az igazság a hitünkben és a tetteinkben van.” Ezek a meghatározások próbálják betölteni a hiányzó magyarázat szerepét — hiába. Mert vajon lehet-e magyarazatot találni annak a számára, akinek el kell hagynia szülőföldjét, otthonát, ahol „a házba, kertbe és udvarba van beleépülve, szívós rostokkal beleszövődve, érzelmi szálakkal összebogozva, szétbonthatatlanul”? És jelenthet-e valami megoldást annak, akit kiteptek „a földből, melybe belegyökerezett, kérlelhetetlenül elszaggatták azokat a szálakat, amelyek meghatározták helyét a világban”? Csak részben elfogadható válasz, hogy „talán nem is kell egészen megérteni, mert az emberi sors néha érthetetlen lehet. Hozzánk farkasként viselkedett a sorsunk, belénk mart. De az eltört csont és a feltépett bőr összeforr, a lélek sebei is behegednek. Élni kell tovább. Nem lehet nem élni és... jön majd a feledés”. Ez a feledés csak a sebekre vonatkozhat: a történetekre nem. A harcokat az emlékezés oldja békévé, nem a feledés. Ha az összegezésnek szánt sorok ennek az elvnek ellentmondani látszanak is, a regény megírásának ténye mutatja: Duba is ezt az elvet vallja.

Az Ívnek a csukák hibáival együtt jó regény. Az író, mint könyve Pétere, a legnagyobb csukát kutatta sokáig, úgy keresi a célul kitűzött, a nemzetiségi sorskérdésekre választ adó nagyregény megírásának lehetőségeit. Mikor Péter a szigonyal első ízben kísérelte meg a szúrást, érezte, hogy az kockázatos, „s a sikernek a reménye is bizonytalan”. Duba lehetőségei hasonlóak. De az allegorikus összevetéskor nem szabad elfelejteni: Péter végül is megfogta a nagy csukát. (*Madách, 1978.*)

GRÓH GÁSPÁR

Kiss Dénes: Égi folyó

Kiss Dénes lírai világának egyik meghatározó eleme az önemésztő, küzdő költői én. A versírásra inspiráló alapszituáció nála viszonylag könnyen körülhatárolható: az állandó önvizsgálatból, a megtett út felméréséből következő *kétség* indítja új és újabb szembesülésre önmagával (másokkal, a világgal), és természetesen „vívásra” (egyik versében mondja, aki vívódik, nem vív, vagyis, a cselekvésre kerül a hangsúly). Kétkedése elsősorban az eredménynek szól, mert lírikusi feladatát, céljait — a korábbi kötetek bizonyosságaként — erőteljesen körvonalazta.

Az *Égi folyó*ban a *teremtés* került előtérbe, illetve az ezért folytatott küzdelem, a céltudatos munka és az emberi (költői) én erejének kontroverziája. Naponta szeretné újrateremteni önmagát, a világot, a kozmoszt, de kérdés, elég-e az idő és az ismeret ehhez (*Mindennap gond*). Ennél bizonyosabb abban, amit tagad, amitől ódzkodik, amit mindenáron el akar kerülni: „emésztő időm ocsúdásom / ne gyáva-ságra némulásra / s tékozlásra legyek mérték” (*Hajnali napló*). Közvetlen természetességgel vállalja az áldozatot azért, hogy a teremtés, a leírt világ olyan legyen, amilyennek elképzelte, önnön véréért ajánlja kötőanyagként az emberképre épülő emberarchoz (*Tudósítás*).

Ezeknek a lírai célkitűzéseknek megvalósulásához biztos háttér kell, már csak azért is — amit Kiss Dénes maga mond —, mert a teremtés örökké kész és örökké befejezetlen (*Ki vigyáz?*). Megelőző két kötetében (*Kék kék kék, Hetedhét*) láttuk már, hogy a szilárd hátországot a gyerekkor adja. Itt a *Hol nem volt* ciklusban

tekint vissza erre az időre, születésére, a gyermek és anya kapcsolatára. A kötetnek ebben a részében különösen az *Időkön túlról* és a *Hagyaték* érdemel figyelmet. Ez a két vers mutatja leginkább azt a küzdést, amelyet örökségével folytat a költő, és ezekben jut el a gondolathoz, hogy a gyermeknek ki kell hordania szülőit, majd önmagában elpusztítani — az (önálló) életért.

A fenti gondolatmenet arra utal, hogy Kiss Dénest a mindenség befogása, a törvények feltérképezése foglalkoztatja. A *Hetedhétben* tagadta a „percek divatját”, de már azt megelőzően is a legmagasabbra helyezte elérendő céljait. Az *Égi folyó* című versében a „törvényt” keresve kapcsolja össze az „égi-földi folyót”, de a nagyobb hangsúly a halállal való szembesülésre került. Ezzel kapcsolatos élményei (*Gyertyák, Hová ömlik, Csillagkalapáló*) bő forrásai a költeményeknek. Nemcsak egy-egy emlék, átélt tapasztalat megírására készítetik, hanem meditációra is. Mindez együtt allúzió arra, hogy az *Égi folyó* karakterisztikus jegye a *gondolatiság*. Meg kell azonban jegyezni, hogy Kiss Dénes elsősorban a gondolkodó ember (önmaga) megmutatására törekszik. A kötet rövidebb lélegzetű darabjai leggyakrabban egy-egy felismeréshez jutnak el, következtetéshez, amelynek kimondását önmaga számára fontosnak tartja. Szűkebb vagy tágabb érvényességi körű kérdéseket vet fel és választ, megoldást keres rájuk. A vállalt feladat nagy. Nem csupán azért, mert állandó készenlétet kíván, teljesítéséhez szükséges még mély, alapos életismeret, filozofikus hajlam. Az út végigjárásához inspirációt József Attilától kapott. A nagy előd lírája ösztönző forrás és kútfő Kiss Dénes számára. „Tisztult értelem rácsai mögül kinézve / a tűzfal hát közepén a vörös vércse / nem ágaskodik mint az imént még — / s az udvar sivár kő-edényében / haját mossa a sötétség” — a *Hajnali napló* e szakaszához hasonlóakat lehetne még idézni a könyvből, annak bizonyosságaként, hogy Kiss Dénes mennyire elevenen viszi tovább a kapott motívumokat. Elolvasva a *Röggörgető, Biztató, Aggódó* című verseit, meggyőződhetünk arról, hogy eszközei között fontos szerepe van a játéknak. Utalhatunk itt az ismert szerkesztői üzenetre, amelyben József Attila a játékot a magatartás, az erkölcsi normák, az élethez való viszony szempontjából elemezte. Kiss korábbi kötetében és az *Égi folyó*ban is sok helyütt ír a példaadóról. Itt úgy, hogy — az idézett *Hajnali napló* mellett — erőteljes versek sora született a kötődésből (*Föltámadás, Malom, Levelek, Örökös táborozáson, Szó*).

A *Kék kék kék* Dörömből ciklusától a *Hetedhét* Ragok regékjén át a jelen kötet több darabjáig számos példát lehetne sorakoztatni arra, hogy Kiss versvilágában fontos a szerepe az oldottabb formáknak. A nyelvi lelemények beépítése az *Égi folyó*ban kevésbé szembetűnő, noha gyakran szól nyelvünk hajdani állapotáról és gyerekkorának szójátékairól. A játék — akár a szavakkal is — „lehet véresen” komoly. Főként azért, hogy a költő önmagát áldozza fel: „Kaszabolnak ütemek formák” (*Emberi tekintet*). A látszat és a lényeg viszonyulása szempontjából sem közömbös ez az álláspont, amint a *Forgólódó*ban írja: „Játszani-bátszani / halálosnak látszani / ontani-bontani / de sohase mondani / ha nem lehetsz az ami / végzeteket viselő / önsebekkel felelő.”

Bármelyik oldalról közelítünk, szembeötlő, hogy Kiss Dénes nagy terhekkel bir-közik s nem lehet megkerülni a kérdést, érett-e poézise arra, hogy a József Attila-i inspiráció hatására gnomatikusan összegezze élettapasztalatait? Ez számára túlfeszített feladat — írta előző kötetének egyik kritikusa. Legelőbb azt kell világosan látnunk, hogy ez nála visszatérő ihletkör. Vagyis nem egy vagy két nekirugaszkodásról van szó, hanem ismétlődő cselekedetről. József Attila-i hatások pályakezdésétől jelen vannak Kiss Dénes könyveiben. Emellett líratörténetileg igazolt az az álláspont, amelyik nem elégszik meg könnyen teljesíthető dolgok létrehozásával. Mély emberi tartalmakat hordozó művek — nemcsak az irodalomban — mindig úgy jöttek létre, hogy az alkotó *megküzdött* vállalt feladatával. A nyugtalanság, a „szelíd” lázadás karaktervonása Kissnek. *Csontváry*ban azt a művészt látta, aki „egyeterteni nem” jöhetett, s a közvetlen mester, Csorba Győző példája is a „vívó mesterség” megtanulására intette (*Köszöntő Csorba Győzőnek*). Ezek alapján az ismételt nekirugaszkodás inkább üdvözlendő. Ha a megoldásokban vannak is kívánnivalók, az eredmény azt

mutatja, hogy Kiss céltudatosan halad a kitűzött irányba. Feladatát az *Égi folyóban* szinte végsőkig egyszerűsítette: „önismeret — világismerés!”, de ebben — mint látszik — a belső, morális megerősítés és a horizont tágítása párhuzamos, összekapcsolható (*Feladat*). Kiemelendő még, mint a könyv egyik telitalálatos darabja, a *Többlet*. Fölsejlenek ebben is a nagy költőelőd verseinek motívumai, de ezek nélkül is látszik a „nagy kísérlet” a mai világ jellegzetes vonásainak felvillantására, egységbe fogására. A kinagyított költői én súlyos dolgokkal néz szembe; az emberi önpusztítással. Ezzel a tehertétellel megnehezül minden, eltörik a szem „csillagága” (*Földnehéz, Sötétedésem*), és méginkább szükség van a megerősítő hátorszakra, a „szülőtáj” üzeneteire (*Halmazállapot*). Önnön helyzetének minél pontosabb felmérése is elengedhetetlen, *Eszembe jutott Ady Endre* című versének befejező soraiban írja: „Ami vagyok hiábavaló / ami lehetnék lehetetlen”. A szembenézés kényszere, a magára szabott feladat azonban új és újabb nekifeszülésre ösztönzi (*Tanulgatom a zuhanásom*).

Az *Égi folyó*val látszatra komorabbá vált Kiss Dénes költészete. Látszatra, mondom, mert valójában a „fekete látomások” segítségével jutott el az önkifejezés magasabb fokára, így tudja az „égi-földi” törvényeket megragadni. Eddig sem törekedett mindenáron harmóniára, de a derű szemlélete áthatotta világát. Ezért izgatják most is az emberre leselkedő veszélyek. Érződik az *Égi folyó* versein az útra bocsátó közösség gondjaival való mély azonosulás, az emberiség sorsáért való felelősségtudat. Fontos állomása ez a könyv Kiss Dénes költői útjának. (*Szépirodalmi, 1978.*)

LACZKÓ ANDRÁS

Nyomozás és leleplezés

LEVENDEL JÚLIA—HORGAS BÉLA „NÉGYKEZES”
ÉS „NYOMOLVASÁS” CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Már a címek is ingerlőek, felcsigázzák az érdeklődést. A *Négykezes* fülszövegén olvashatjuk — mintha már az olvasó tette volna fel — a kérdést: „Mi az? Zongoradarab?” S választ is kapunk, amely tovább fokozza kíváncsiságunkat: „Nem, dehogyan. Próza és verses szövegek vannak a könyvben. — És ezek a szövegek egy négykezes koncertről szólnak? — Arról is. De a cím inkább a két szerzőre utal.” Vajon hogy férhet meg mindez: két szerző, vers és próza, együtt és külön írt szövegek egyetlen kicsi, mindössze 128 oldal terjedelmű könyvben? A kötet egységes: összetartják az újra és újra *visszatérő motívumok*, közülük is leginkább a *nyomozás motívuma*.

A kötet első írása *Levendel Júlia* líraian sűrített elbeszélése, a *Boszorkányszombat*, amely egy legújabb sikerét ünneplő filmrendező házibulijának „történetét” mondja el. Ezen az éjszakán egymást régről ismerő értelmiségiek jönnek össze. A boszorkányszombat azonban tragédiába torkollik: az egyik szereplő öngyilkosságot követ el a fürdőszobában. S aztán reggel „egy civil ruhás rendőr csöngetett”, megkezdődik a nyomozás. De nem ez, a valóság szintjén zajló nyomozás teszi érdekessé a könyvet, s mégcsak nem is az, hogy a boszorkányszombat idején két éjszaka út át egymáson, s hogy az öngyilkosság rejtélyessége emlékeztet egy évekkel előbbi szombaton történt halálesetre — bár az elbeszélő kutatásait a feltoluló emlékekben ez a párhuzam indítja el —, hanem az igazi nyomozás, az, amely már az elbeszélés első pillanatában megindul. Hiszen az elbeszélő azt mondja: „tanúskodnom kellett, bizo-